

ORIOU DUEÑAS ITURBE
Universitat de Barcelona
QUERALT SOLÉ
Universitat de Barcelona

Les aspiracions internacionals del catalanisme després de la Gran Guerra. El cas de la reconstrucció de Belloy-en-Santerre (1919-1923)

Durant el mes de juliol de 2016 l'aleshores conseller d'Afers Estrangers, Relacions Institucionals i Transferència de la Generalitat de Catalunya, Raül Romeva, participà en un homenatge als voluntaris catalans que van lluitar a França durant la Primera Guerra Mundial¹. L'homenatge es trobava inscrit en els actes de commemoració del centenari de la batalla del Somme, sens dubte una de les més importants i terribles d'aquell conflicte mundial.

L'homenatge es va dur a terme a la petita localitat francesa de Belloy-en-Santerre (el Nord-Pas-de-Calais/Picardia). En aquesta vila el 4 de juliol de 1916 s'hi produí la batalla del Somme entre les tropes franceses i les alemanyes que va provocar milers de baixes entre els dos exèrcits. En aquell combat tingueren un protagonisme destacat els soldats que formaven la Legió Estrangera de l'exèrcit francès, la qual estava integrada per persones de diferents nacionalitats: txecs, eslovacs, balcànics, entre d'altres, i també catalans. Com a resultat de la batalla hi van perdre la vida uns nou-cents combatents, una vintena dels quals foren catalans. I, també pertanyents a la Legió Estrangera

¹ «Romeva reivindica una veu pròpia de Catalunya al món en l'homenatge als voluntaris catalans de la Primera Guerra Mundial», *Ara*, (4-VII-2016).

francesa, com a voluntaris, perderen la vida el català Camil Campanyà i el nord-americà Alan Seeger.

A part de les baixes que es registraren, la petita localitat de Belloy-en-Santerre quedà molt danyada. Les destruccions que es produïren foren molt importants, deixant pràcticament devastada la vila. Amb el final de la guerra, les autoritats franceses iniciaren la tasca de reconstrucció dels danys. Una tasca ingent a causa del fet que aquests danys foren importants a causa de la utilització d'un nou armament que fins aleshores no s'havia utilitzat.

La devastació fou important especialment al nord del país, a prop de la frontera belga, on els francesos havien aconseguit aturar les tropes alemanyes en el seu objectiu d'ocupar París. El resultat de tot plegat fou l'inici de la coneguda com a guerra de trinxeres, un enfrontament que va provocar moltes baixes entre tots els exèrcits i danys materials destacats a les poblacions on es localitzaren les batalles, com a la localitat esmentada de Belloy-en-Santerre, una població que va quedar al bell mig del front de guerra des del mateix instant en què s'iniciaren els combats².

Però ja hem vist que Belloy-en-Santerre té una vinculació especial amb Catalunya. Hi ha tanta vinculació que fins i tot els seus principals carrers porten el nom de Barcelona i Catalunya. D'on ve aquesta relació d'amistat, més enllà que hi hagués efectius catalans dins les tropes franceses que defensaren la població?

Les destruccions van ser de tal magnitud que el govern francès, a partir de 1918, quedà desbordat a l'hora de reparar els anys. Fins i tot s'organitzà un ministeri, conegut com de «Regions Alliberades», que s'encarregà de centralitzar i coordinar totes les actuacions. Es va demanar la col·laboració dels ciutadans perquè assumissin les reparacions i es demanà ajuda a d'altres països perquè aportessin mitjans econòmics o materials per a realitzar la reconstrucció. I va ser en aquestes circumstàncies quan va entrar a participar-hi Catalunya, ja que el govern de la Mancomunitat, conjuntament amb el de l'Ajuntament de Barcelona, oferiren ajuda al govern francès per refer una localitat malmesa. Aquesta població fou finalment Belloy-en-Santerre.

² Amb motiu de la commemoració del centenari de l'inici de la Gran Guerra, han aparegut diverses publicacions relacionades amb el conflicte. Per a un estudi en profunditat del conflicte mundial de 1914 a 1918, vegeu: M. MacMillan: *1914, de la paz a la guerra*, Turner, Madrid:2013; M. Hastings: *1914: el año de la catástrofe*, Crítica, Barcelona:2013; D. Stevenson: *1914-1918. Historia de la Primera Guerra Mundial*, Debate, Barcelona:2013; R. Artola: *La I Guerra Mundial de Lieja a Versalles*, Alianza, Madrid:2014; P. Hart: *Historia militar de la Primera Guerra Mundial*, Crítica, Barcelona:2014; M. Howard: *La Primera Guerra Mundial*, Planeta, Barcelona:2016.

A Belloy-en-Santerre encara avui conserven viva la memòria d'aquells voluntaris catalans que lluitaren per defensar-la de les tropes alemanyes. A aquest sentiment s'hi uneix el d'agraïment per la contribució econòmica catalana a la reconstrucció de la població. Per aquesta raó, la petita localitat de la Picardia va batejar els seus dos carrers amb els noms de Barcelona i Catalunya, un fet més que significatiu i mirall de la transcendència que tingué l'ajuda que arribà des del nostre país. Però, com es va concretar aquesta ajuda? Per què i quan es va donar? Quins interessos, si és que n'hi havia, tingueren les administracions catalanes d'aquell moment per participar en la reconstrucció d'una localitat francesa? Totes aquestes preguntes i d'altres, les intentarem respondre al llarg d'aquest article.

Catalunya i la Gran Guerra. Els voluntaris catalans

Amb l'esclat de la Gran Guerra el govern espanyol, encapçalat pel conservador Eduardo Dato, va decidir declarar-se neutral el 30 de juliol de 1914³. La decisió va ser acceptada majoritàriament per totes les forces polítiques del moment, atès que Espanya no es trobava ni econòmicament ni militarment preparada per participar en un conflicte d'aquella magnitud⁴.

El que podria semblar a priori un fet negatiu (per de la manca de matèries primeres, de capitals, no-concessió de crèdits, caiguda de la borsa, etc.), es va convertir en tot un fet positiu i creador de fortuna, atès que la no-participació en la guerra suposà la possibilitat de fer negocis amb els dos bàndols enfrontats, els coneguts com a aliats representats per França, el Regne Unit, l'Imperi rus i Sèrbia, amb la participació posterior d'Itàlia (1915) i dels Estats Units (1917); i els imperis centrals, liderats per l'Imperi alemany, l'Imperi austrohongarès i l'Imperi turc. Hi hagué una polèmica entre sectors aliadòfils i germanòfils, un debat que es produí en un ambient intel·lectual i periodístic

³ A. Navarra: *Aliadòfils i germanòfils a Catalunya durant la Primera Guerra Mundial*, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona:2016, p. 75.

⁴ Pel que fa a la neutralitat d'Espanya durant el conflicte mundial, l'advocat i líder de la Lliga Regionalista, Francesc Cambó, va admetre en un article a *La Veu de Catalunya* la seva conformitat respecte a la decisió presa per l'Estat, tot i que aprofità el seu escrit per a atacar-lo políticament. Per a Cambó, la decisió del govern espanyol residia veritablement en el fet que aquest no tenia l'ambició de recuperar el territori perdut amb el pas dels anys ni els mecanismes bèl·lics necessaris per poder dur a terme aquesta comesa. F. Cambó: «Espanya davant la Guerra Europea. Causes de la guerra. La neutralitat espanyola», *Catalunya: revista setmanal*, 356 (1914), pp. 554-558.

en què en termes generals França i els aliats eren vistos com a defensors de les llibertats i la democràcia, mentre que els imperis centrals encarnaven l'imperialisme i l'autoritarisme. Aquesta visió estava molt condicionada per la propaganda francesa, que havia aconseguit implementar aquesta idea diferencial entre els dos bàndols. Tot i que era cert que a les potències centrals imperaven sistemes polítics de caire autoritari, també ho era que els defensors d'aquest bàndol realitzaven una crítica profunda a l'Imperi britànic per practicar un imperialisme agressiu, el qual estava allunyat dels valors democràtics. Cal dir, però, que va ser un debat en què la ciutadania en general no va participar-hi⁵.

Paral·lelament a l'inici de l'enfrontament que estava a punt de devastar Europa, Catalunya havia aconseguit que el govern espanyol aprovés el projecte de la Mancomunitat vinculat a l'administració local espanyola, després d'un primer intent no reeixit durant l'etapa de govern d'Antonio Maura (1907-1909) amb la frustrada Llei de l'Administració. D'aquesta manera l'abril de 1914 la Mancomunitat de Catalunya va començar a caminar. La Lliga Regionalista, el partit hegemònic en aquells moments a Catalunya, amb el suport de diverses formacions republicanes, havia aconseguit un acord amb el govern conservador encapçalat per un dels seus líders, Eduardo Dato, per la concessió d'una mínima estructura de govern que permetia la unió de les quatre diputacions catalanes, sota la direcció de la diputació de Barcelona. La nova institució, presidida pel líder de la Lliga Enric Prat de la Riba, tot i que no representava una veritable autonomia i no disposava de grans recursos, va permetre a Catalunya liderar una sèrie de projectes vinculats a diversos àmbits: cultura, formació, infraestructures i comunicacions, que permeteren al país assolir moltes millores⁶.

⁵ Per a un estudi amb profunditat del debat entre aliadòfils i germanòfils en el context de la Gran Guerra, vegeu: A. Navarra: *Aliadòfils...*, op. cit.; J. Safont: *Per França i Anglaterra. La I Guerra Mundial dels aliadòfils catalans*, Acontravent, Barcelona:2012; M. Fuentes: *España en la Primera Guerra Mundial. Una movilización cultural*, Akal, Madrid:2014; id.: *El campo de fuerzas europeo en Cataluña. Eugeni d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*, Pagès/Universitat de Lleida, Lleida:2009; A. Smith: «Cataluña y la Gran Guerra: de la reforma democrática al conflicto social», *Hispania Nova*, 15 (2007), pp. 472-499, en línia: <https://doi.org/10.20318/hn.2017.3498> (darrera consulta: 2-III-2020); D. Martínez Fiol: *El catalanisme i la Gran Guerra (1914-1918): antologia*, La Magrana, Barcelona:1988; A. Rovira i Virgili: *Les valors ideals de la guerra*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Afers i Relacions Institucionals i Exteriors i Transparència/Centre d'Història Contemporània de Catalunya, Barcelona:[2016]. Pel que fa a la influència del conflicte mundial a l'Estat espanyol, vegeu: F. García Sanz: *España en la Gran Guerra. Espías, diplomáticos y traficantes*, Galaxia Gutenberg, Barcelona:2014; E. González Calleja i P. Aubert: *Nidos de espías. España, Francia y la Primera Guerra Mundial 1914-1918*, Alianza, Madrid:2014; J. Pando: *Un rey para la esperanza. La España humanitaria de Alfonso XIII en la Gran Guerra*, Temas de Hoy, Madrid:2002.

La situació política a Catalunya estigué marcada per la lluita electoral entre les dretes i les esquerres catalanistes. La Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), màxim representant del món republicà i progressista, es trobava en hores baixes⁷. El seu màxim opositor, la Lliga Regionalista, es trobava en el seu millor moment polític, en haver assolit diverses victòries electorals que li permeteren ocupar la presidència de la Mancomunitat de Catalunya⁸. Davant la guerra mundial, els sectors catalanistes d'esquerra, l'esmentada UFNR o l'incipient nacionalisme radical liderat per la Unió Catalanista, es mostraren favorables a la causa aliada. D'altra banda, la Lliga va mantenir una posició oficial de defensa de la neutralitat, tal com havia mostrat públicament el seu líder Francesc Cambó, tot i que dins de la formació hi havia tant defensors de la causa aliada com de l'opció germanòfila.

La possibilitat que de la resolució del conflicte mundial sortís una nova Europa més democràtica i republicana, i que al mateix temps les petites nacionalitats que es trobaven integrades en els grans imperis assolissin la llibertat, va esperonar els sectors esquerrans i republicans a posicionar-se al costat dels aliats, i molt especialment a l'entorn de França. Aquests sectors creien que la victòria aliada, més enllà d'acabar amb els vells imperis, suposaria també un gir polític a Espanya. Un canvi que implicaria la caiguda de la monarquia borbònica, màxima valedora del ja caducat sistema de la Restauració i que, per tant, permetria donar pas a la instauració de la República. Aquest nou projecte suposaria, entre altres coses, reconèixer els drets històrics de Catalunya. Els

⁶ Per a l'estudi de l'obra de govern de la Mancomunitat de Catalunya, vegeu: A. Balcells: *La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925: el primer pas vers l'autogovern des de la desfeta de 1714*, Diputació de Barcelona, Barcelona:2014; A. Balcells, E. Pujol i J. Sabater: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Proa, Barcelona:1996; A. Colomines i Companys i Aurora Madaula: *Pàtria i progrés: la Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*, Comanegra, Barcelona:2014; J. Llorens: *La Mancomunitat de Catalunya: 1914-1925*, Barcanova, Barcelona:1994; E. Ucelay-Da Cal, J. Pich Mitjana i A. González i Vilalta (eds.): *L'aparença d'un poder propi. La Mancomunitat de Catalunya i el catalanisme*, Afers, Catarroja-Barcelona:2019.

⁷ S. Izquierdo Ballester: *El republicanisme nacional a Catalunya: la gestació de la Unió Federal Nacionalista Republicana*, Societat Catalana d'Estudis Històrics, Filial de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona:2010.

⁸ Per a un estudi de l'actuació política de la Lliga Regionalista durant aquests anys, vegeu: C. Ehrlich: *Lliga Regionalista: Lliga Catalana, 1901-1936*, Institut Cambó/Alpha, Barcelona:2004; J. Grau Mateu: *La Lliga Regionalista i la llengua catalana, 1901-1924*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (PAM), Barcelona:2006; A. Colomines i Companys: *El catalanisme i l'Estat: la lluita parlamentària per l'autonomia (1898-1917)*, PAM, Barcelona:1993; B. Riquer i Permanyer: *Regionalistes i nacionalistes, 1898-1931*, Dopesa, Barcelona:1979; I. Molas: *Lliga catalana: un estudi d'estasiologia*, Edicions 62, Barcelona:1973.

defensors d'aquella possibilitat pensaven que, per tal de solucionar el plet català, calia internacionalitzar la qüestió, i que si Catalunya es manifestava a favor de França i de la resta d'aliats, al final de la contesa aquest suport seria recompensat. Va ser, doncs, en aquest context que tots aquests grups polítics es començaren a fixar en el grup de catalans que bé per haver estat naturalitzats com a francesos, bé per haver estat cridats a files de l'exèrcit francès, o per haver marxat com a voluntaris a lluitar al costat de França com a integrants de la legió estrangera, es trobaven lluitant a la guerra. Tots ells serien utilitzats com una de les eines de propaganda per internacionalitzar la situació catalana⁹.

D'aquesta manera, a la tardor de 1915 s'iniciaren les campanyes de suport i apadrinament per ajudar els combatents catalans. El febrer de 1916 es creava el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans amb l'objectiu de centralitzar l'ajut. Un dels seus impulsors fou el doctor Joan Solé i Pla, afiliat a la Unió Catalanista¹⁰. El Comitè, a part de la tasca de suport, també fou una destacada eina propagandística que tingué com a objecte utilitzar els combatents catalans com a punta de llança de l'estratègia d'internacionalització perseguida pels sectors esquerrans del catalanisme català.

L'any 1917, després de l'entrada a la guerra dels Estats Units a la primavera, al costat de les tropes aliades, el president nord-americà Woodrow Wilson va presentar el seu programa per a la reconstrucció posterior d'Europa el gener de 1918, convertint-se en la gran esperança de les nacions sense Estat des-

⁹ Per a l'estudi de la participació de voluntaris catalans a la Gran Guerra, vegeu: J. Esculies i D. Martínez Fiol: *12.000!: els catalans a la Primera Guerra Mundial*, Ara Llibres, Badalona:2014; D. Martínez Fiol: *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968): entre el marxisme i el nacionalisme radical*, PAM, Barcelona:2001; íd.: *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra: 1914-1918*, PAM, Barcelona:1991.

¹⁰ J. Esculies: *Joan Solé i Pla: un separatista entre Macià i Companys*, Edicions de 1984, Barcelona:2011. En relació amb la seva actuació, cal esmentar que l'Arxiu Nacional de Catalunya custodia entre els seus documents dos dels principals fons per a l'estudi dels voluntaris catalans que van participar en la Gran Guerra. Són el fons Joan Solé i Pla, i el fons Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans. En el primer, a més de la documentació generada per Joan Solé en les seves facetes de metge i polític, hi trobem l'obra original constituïda per textos de temàtica diversa, escrits biogràfics, antropològics, històrics, geogràfics i, especialment, els escrits dedicats a la Primera Guerra Mundial. El segon fons conté la documentació generada i rebuda pel Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans: la llista de combatents, el llibre dels voluntaris amb textos seus, cartes dels combatents i dels no combatents adreçades a Solé i Pla, narracions i testimoniatges, reculls de premsa, monografies i publicacions periòdiques sobre la guerra. El fons conserva, a més a més, manifestos i proclames catalanistes del període, així com documents de la Comissió Executiva del Monument als Voluntaris Catalans de la Gran Guerra que foren aplegats per Joan Solé i Pla. S'hi troba també un gran nombre de documentació gràfica.

prés d'introduir el concepte de fronteres nacionals i lingüístiques en el dret internacional, així com també una vaga idea de l'autodeterminació com a via per assolir la pau¹¹. El projecte nord-americà va portar el catalanisme polític a acostar-se a aquestes tesis i a allunyar-se de França a causa del poc interès que el país gal mostrava pel plet català. Aquesta posició va ser molt ben rebuda per part dels grups de l'esquerra catalanista, ja que l'interpretaven com una garantia a les seves demandes. Aquest fet donaria encara més força a la utilització dels combatents catalans com a eina de propaganda i a emprendre certes iniciatives que reivindicaven l'autonomia de Catalunya a través d'una estratègia internacional. Una solució que en un primer moment no tingué el suport de la Lliga Regionalista.

La reconstrucció de Belloy-en-Santerre, l'aposta catalana per assolir el suport de França a les aspiracions autonomistes

Els danys que provocà la Gran Guerra foren molt importants. La revolució tecnològica que s'emprà a la guerra va suposar un nombre de víctimes i de danys materials mai presenciats a la història. Pel que fa exclusivament a les destruccions, l'augment del poder devastador de l'armament dels exèrcits i el trasllat de la guerra a les ciutats i pobles de les rereguardes dels territoris enfrontats va significar que els danys materials s'incrementessin cada vegada més. Les destruccions es concentraren en les infraestructures, ciutats i teixit productiu de les zones on els enfrontaments armats havien tingut més pes, com van ser els casos de Bèlgica¹², el nord de França¹³, Itàlia, Sèrbia, Polònia i

¹¹ Una de les principals figures que van difondre les idees del president nord-americà W. Wilson entre els sectors catalanistes fou l'industrial sabadellenc Pau Turull a través de la revista *Messidor*. L'1 de gener de 1918 surt al carrer el primer número de l'esmentada revista. La publicació s'edità entre 1918 i 1921 i en total tingué vint-i-cinc números i alguns col·laboradors de prestigi com Eugeni d'Ors, Rovira i Virgili, Manuel de Montoliu i l'escriptor i amic de P. M. Turull Alfons Maseras. Fou una revista quasi exclusivament dedicada al servei de l'ideal de la Societat de Nacions. Per a més informació, vegeu: Montserrat Corretger: *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat*, Curial/PAM, Barcelona:1995; J. Rodés i E. Uclay Da-Cal: «Els Amics d'Europa' i 'Messidor'. Nacionalisme i internacionalisme», *L'Avenç*, 69 (1984), pp. 62-72.

¹² A Bèlgica, la guerra va portar la destrucció de construccions civils, ciutats com Yprés o Langemarck, i amb gran escàndol, la devastació de monuments com la biblioteca de la universitat medieval de Lovaina. Pel que fa a les infraestructures, els danys es concentraren en la xarxa ferroviària: desaparegueren mil màquines, cinquanta locomotores, seixanta grues i quaranta ponts, el sistema ferroviari a l'oest i al sud de la línia que unia Alost amb la frontera alemanya havia quedat completament destruït durant la retirada dels alemanys, afectant estacions i

Romania¹⁴. En el cas francès els danys es localitzaren als departaments d'Aisne, Ardennes, Marne, Meuse, Oise, Pas de Calais i Somme, uns indrets on es concentraren els principals combats de la guerra. Totes aquestes zones, un cop aturades les conflagracions, necessitaren ser reparades de tots els danys materials que registraren. Per fer-ho, la República Francesa decidí crear un ministeri de regions alliberades, el qual centraria les tasques de reconstrucció del territori¹⁵.

Simultàniament, a l'inici de la reconstrucció de França la comunitat internacional va començar a organitzar la postguerra europea. La fi de la guerra el novembre de 1918 obrí l'esperança de les reivindicacions nacionalistes arreu d'Europa.

La guerra mundial va acabar amb la derrota dels imperis centrals i la signatura de l'armistici l'11 de novembre de 1918. Quan es posà fi al conflicte, semblava que el marc de les negociacions de pau i de la reformulació del mapa d'Europa es recolzaria en els catorze punts que el president nord-americà Woodrow Wilson havia presentat el gener d'aquell mateix any. Aquests punts indicaven que el nou ordre mundial sorgit de la Gran Guerra s'havia de fonamentar en la democràcia, el dret a l'autodeterminació de les nacions i en la fi dels grans imperis autoritaris i militaristes.

punts, i sobre les vies navegables i els ports de Brussel·les, Anvers, Zeebrugge, Bruges, Gant i Oostende. J. Subirà: «Bèlgica en la paz», *Nuestro tiempo. Ciencia y artes, política y hacienda*, 259 (juny 1920), Madrid, pp. 241-263.

¹³ Segons els estudis de J. M. Keynes: *Las consecuencias económicas de la paz*, el país més afectat pels danys de guerra va ser França, seguit de Bèlgica. Les tropes alemanyes ocuparen de manera efectiva el 10% del territori, i dins d'aquesta zona el territori més devastat comprenia el 4%. De les seixanta ciutats franceses que tenien una població de més de 35.000 habitants, només dues van ser destruïdes: Reims i Saint-Quentin. Amiens, Calais, Dunkerque i Boulogne patiren danys menors per bombardeigs aeris. Pel que fa les infraestructures, els informes elaborats per la cambra de comerç francesa a Barcelona paraven de la destrucció de 52.000 km de carreteres i 7.985 km de ferrocarrils, 538 estacions i 3.168 ponts. «La situación económica y financiera en Francia», *La Vanguardia* (26-XI-1920), p. 16. Vegeu també A. H. Derek: *Historia de la economí europea 1914-1980*, Crítica, Barcelona:1990.

¹⁴ El front oriental també va patir molts danys. Sèrbia va patir l'ocupació i l'explotació per part de l'imperi austrohongarès, alemany i búlgar; Romania, envaïda el 1916, va ser explotada per les potències centrals. El pitjor destí, però, va ser per a Polònia; del territori del nou Estat polonès sorgit de la postguerra, el 90% es trobava malmès. No només s'havia destruït o cremat els edificis, sinó que els successius ocupants, russos i alemanys, se n'havien endut al seu propi territori les indústries. A. Bastida Navarro: «La guerra i el pensament estratègic: el punt de vista didàctic», tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1992, p. 215.

¹⁵ «Les dommages de guerre: étude comparée en France, Grande-Bretagne, Belgique et Pays-Bas», *Études et conjoncture-Economie mondiale*, 12 (1947), pp. 69-100. www.persee.fr/doc/estat_1149-3755_1947_num_2_12_9378 (darrera consulta: 30-IV-2019).

A Catalunya les esquerres catalanistes i els nacionalistes radicals ho van celebrar amb entusiasme. El nou context mundial convidava a pensar en l'oportunitat que Catalunya aconseguís un ampli grau d'autonomia. Un objectiu que calia assolir per dues vies: a través de l'actuació a nivell espanyol, treballant per aconseguir un estatut d'autonomia; i a través de la via internacional. La segona opció era defensada, entre d'altres, per Antoni Rovira i Virgili, el qual manifestava que Catalunya havia de seguir l'exemple d'altres nacionalitats europees en la lluita per la seva llibertat¹⁶. Per aquesta raó calia estar al costat dels aliats, ja que se'ls considerava els defensors de la llibertat de les nacions.

A nivell nacional, aquell entusiasme ràpidament es concentraria en la presentació, per part de la minoria catalana al congrés representada per partits republicans, d'una proposta d'autonomia per Catalunya el 15 de novembre de 1918, la qual no va tenir bona acollida per part del govern espanyol. D'altra banda, la Lliga tampoc no mostrà cap mena de suport a la iniciativa republicana per por que aquesta acabés generant una nova agitació obrera, tal com havia succeït l'agost de 1917 amb la convocatòria d'una vaga general.

Amb la finalitat de frenar aquella eufòria, i al mateix temps, amb la intenció de frustrar mobilitzacions obreres i amb la darrera intenció de reconduir el moment cap als seus interessos, la Lliga Regionalista va organitzar una mobilització per aconseguir l'estatut d'autonomia¹⁷. Fou així com Francesc Cambó va assumir la direcció d'una campanya autonomista, la qual estaria coordinada per la Mancomunitat de Catalunya. D'aquesta manera el projecte

¹⁶ A. Rovira i Virgili: *Història dels moviments nacionalistes*, Base, Barcelona:2008. Per a un estudi en profunditat de les idees aportades per Rovira i Virgili, vegeu: A. Balcells: «El catalanisme i els moviments d'emancipació nacional a la resta d'Europa, entre 1885 i 1939», *Catalan Historical Review*, 6 (2013), pp. 189-205, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, <http://revistes.iec.cat/cbr/> (consulta: 2-III-2018).

¹⁷ Alfons XIII temia que esclatés una revolució a Catalunya. Segons explica Cambó en les seves memòries, el rei li demanà que encapçalés una proposta d'estatut d'autonomia que servís per frenar les propostes republicanes i les protestes obreres: «Yo temo que venga un estallido revolucionario en Cataluña; que los obreros se unan a los soldados y se cree en la capital catalana una situación anárquica, prólogo de la anarquía en toda España. No veo otra solución a situación tan difícil que satisfacer de golpe las aspiraciones de Cataluña, para que los catalanes dejen de sentirse en este momento revolucionario y mantengan la adhesión a la Monarquía (...). Hay que dar la autonomía a Cataluña inmediatamente. Usted, con su actuación desde el Gobierno, ha deshecho todas las prevenciones y ha ganado la confianza y la simpatía de todos, empezando por la mía, tanto a su persona como a sus ideas. Es preciso que vaya usted a Barcelona en seguida para provocar un movimiento que distraiga las masas de cualquier propósito revolucionario.» F. Cambó: *Memòries, 1876-1936*, Alpha, Barcelona:1981, pp. 298-299. Aquest episodi també ha estat treballat per B. de Riquer: *Alfonso XIII y Cambó*, RBA, Barcelona:2013.

d'estatut quedava sota el seu control i servia per tranquil·litzar la burgesia i els sectors econòmics temorosos d'un possible esclat revolucionari. Els sectors catalanistes radicals i republicans van acceptar el lideratge de la Lliga conscients de la seva debilitat per mobilitzar tota la societat i amb l'esperança que la unitat del catalanisme serviria per assolir l'estatut d'autonomia per Catalunya. Aquesta tasca es realitzava en un context ja en si bastant complicat, atès al clima revolucionari, amb protestes socials importants i enfrontaments al carrer entre el sindicat CNT i la patronal.

La Mancomunitat liderà la campanya autonomista, la qual va tenir tres pilars: el suport internacional als aliats, la mobilització popular catalanista controlada i el manteniment de la comunicació amb la corona espanyola, el contrapès més important davant l'exèrcit i el Parlament.

D'aquesta manera, la Lliga reconduí l'agitació nascuda arran del final de la guerra tot cercant eliminar qualsevol procés revolucionari. Aquesta nova situació va portar els regionalistes a reconèixer la vàlua dels voluntaris catalans de la guerra com a veritables representats de Catalunya a les negociacions que havien de reordenar el mapa europeu. Així doncs, apareixia en escena el mite dels voluntaris catalans per ser utilitzats com a element de la política internacional que va impulsar la Lliga a través de la Mancomunitat de Catalunya. Aquest mite va acceptar la xifra dels 12.000 voluntaris que participaren al costat de l'exèrcit francès durant el conflicte armat¹⁸. Tot i que els mitjans de comunicació havien parlat fins aleshores entre mil i dos-mil, amb la fi de l'enfrontament es va iniciar una campanya propagandística que cercava sobrevalorar la importància de la participació catalana en el conflicte mundial.

La Lliga participà en totes les activitats que, a partir de la fi de 1918, es feren en favor dels voluntaris catalans. Tant l'Ajuntament de Barcelona com la Mancomunitat, totes dues institucions sota el control dels regionalistes, participaren en els actes d'homenatge que s'organitzaren en favor seu. Seria precisament en aquest context de sumar-se a les iniciatives dels voluntaris, i especialment d'obtenir la presència internacional que se cercava per donar a conèixer les aspiracions catalanes, que es produiria la proposta catalana de reconstruir una vila francesa danyada per la guerra.

La primera proposta perquè la Mancomunitat de Catalunya participés en la reconstrucció d'una localitat francesa es produí el 9 de gener de 1919. En aquesta data el consell permanent de la Mancomunitat, l'organisme polític executiu format pel president de la Mancomunitat i vuit consellers, elegits per l'assemblea, facultava la presidència per iniciar les gestions necessàries per

¹⁸ J. Esculies i D. Martínez Fiol: *12.000!..., op. cit.*

homenatjar els voluntaris catalans morts sota la bandera de França, així com la reconstrucció d'una de les petites viles destruïdes per l'enemic. Aquesta proposta també s'obria a la participació dels municipis catalans que estiguessin interessats a contribuir econòmicament al projecte a través d'una subscripció¹⁹. Una proposta que de seguida rebé el suport de l'Ajuntament de Barcelona²⁰.

Un cop va ser plantejada i aprovada aquesta proposta, el següent pas va ser traslladar la iniciativa al govern francès. Amb aquesta finalitat la presidència de la Mancomunitat envià una carta al president del govern de França en què s'informava de l'acord pres tant per la Mancomunitat com per l'ajuntament barceloní de col·laborar de manera modesta en la reconstrucció del país:

La Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona desitgen honorar en terra francesa la memòria dels catalans d'aquesta banda dels Pirineus que per amor a França, per devoció a la llibertat de les nacions, per voler de cooperar a una nova i més pura emulació pacífica dels pobles, han escampat llur sang a milers damunt el més bell jardí d'Europa, devastat com mai santificat per l'heroisme i el sacrifici.

Volem patentitzar i perennitzar el testimoni del nostre fervor per la causa d'una humanitat més bella, i la consciència del nostre deure envers els eixams generosos de Catalunya que han donat apassionadament llur vida per l'alliberació de la França símbol de totes les alliberacions que llur cos desitjava.

Ens plauria Sr. no pas d'alçar en una plaça pública una pomposa imatge sobre peanya florida (...) voldríem sol·licitar contribuir a la restauració de les àrees tràgicament desolades bastint un monument vivent, un senzill poblet de França. Aixecar uns quants recers per a la nova vida, seria el millor intèrpret vos aprobeu i afavoriu aquesta mena de recordança...²¹

Així es formalitzava de manera oficial i pública la vinculació per part de la Mancomunitat i de l'Ajuntament de Barcelona amb els vencedors de la Gran Guerra, i més concretament amb el govern francès. Es feia evident que calia

¹⁹ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB): Reconstrucció d'una vila francesa, en homenatge als voluntaris catalans en la Gran Guerra 1919-1922.

²⁰ Segons la revista *Iberia*, la proposta que envià la Mancomunitat de Catalunya a l'Ajuntament de Barcelona va ser aprovada per unanimitat i, per tant, s'autoritzava l'alcalde perquè signés la comunicació de referència. D'altra banda, la revista aplaudia la iniciativa del consell de la Mancomunitat i l'adhesió de l'Ajuntament. I acabava l'article afirmant: «La aldea que Cataluña levante en Francia será un monumento que a la vez que perpetue la memoria y la gratitud que sentimos por nuestros héroes, dará testimonio de fraternidad a nuestros hermanos de raza». «Conmemorando el esfuerzo de los voluntarios catalanes», *Iberia*, 195 (18-I-1919), p. 5.

²¹ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch.

situar-se al costat del país veí per obtenir que aquest, en el moment que fos més oportú, es posicionés a favor dels interessos catalans. S'iniciava així el litigi català d'internacionalitzar les seves reivindicacions, i la millor manera de fer-ho era oferir suport econòmic als vencedors de la guerra, sota el paraigua d'agrair i honorar la participació dels voluntaris catalans.

Per part francesa, la persona encarregada de representar, defensar i traslladar els interessos catalans als governants del seu país fou el diputat dels Pirineus Orientals Emmanuel Brousse. Enginyer de formació, periodista de professió, Brousse va destacar com a polític republicà per la seva defensa dels interessos dels Pirineus Orientals i per la seva simpatia pel catalanisme polític. Aquest afecte va tenir el seu moment àlgid durant la Primera Guerra Mundial, quan va realitzar diversos viatges a Barcelona per impulsar accions propagandístiques a favor de la causa aliada. La seva relació amb els principals líders polítics catalans va despertar la il·lusió de molts sectors catalanistes d'assolir el suport de França pel reconeixement de l'autogovern²². Dins d'aquest context, doncs, caldria situar la seva participació en el projecte de reconstruir una localitat francesa.

Aquesta relació es concretà a principi de febrer de 1919, quan Brousse envià a la cambra de diputats francesa l'acord pres per la Mancomunitat de Catalunya de reconstruir amb l'ajuda dels municipis catalans una vila destruïda per la guerra²³. Una proposta que ràpidament va ser acceptada. Les autoritats gal·les agraïren el gest i de seguida traslladaren la proposta al Ministeri de Regions Alliberades, el responsable de la reconstrucció dels territoris danyats, perquè estudiés la fórmula més adequada per poder rebre l'ajuda econòmica. Aquest va transmetre diverses fórmules possibles als responsables catalans perquè estudiessin quina podia ser millor per realitzar la donació. El 17 de març de 1919 el ministeri de Regions Alliberades enviava per carta al diputat republicà federal per Figueres Martí Inglés i Folch²⁴ la fórmula d'implicació més adient que podien utilitzar les autoritats catalanes:

²² Per a un estudi de la figura d'Emmanuel Brousse i la seva actuació durant la Gran Guerra i posterior postguerra, vegeu A. Moliner Prada: «Identitats compartides: Emmanuel Brousse i la nacionalitat catalana», *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XXVIII (2017), pp. 401-439; E. Trenc: «La propaganda francesa a Barcelona durant la Primera Guerra Mundial», *Locus Amoenus*, 13 (2015), pp. 187-196.

²³ Reconstrucció d'una vileta francesa, en homenatge als voluntaris catalans en la Gran Guerra 1919-1922. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB); Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons Puig i Cadafalch. La intervenció d'Emmanuel Brousse al parlament francès va ser recollida a *Le Journal Officiel de la République Française* (29-I-1919), Debats parlementaires. Chambre des députés.

²⁴ Aquest diputat tenia relació d'amistat amb Brousse després de facilitar-li l'obtenció del permís per visitar Barcelona a mitjan 1918. Una aproximació biogràfica de Martí Inglés a:

Vull fer-vos saber que el Comitè Superior de Coordinació de Rescat del meu Ministeri emet, a petició meua, un dictamen sobre l'adopció de ciutats o pobles francesos arruïnats per la guerra, per altres mitjans ciutats o comunitats. Aquest dictamen, en els termes que he aprovat, estableix els objectius i la manera d'actuar que poden ser proposats per les comunitats o persones de caritat que pretenen adoptar un poble o poble francès devastat. Us faré arribar un exemplar del mateix perquè la Mancomunitat pugui triar un dels objectius proposats. Creu que la millor forma per poder fer aquesta acte de beneficència és l'enviament d'ajuda immediata en espècie²⁵.

De seguida que es va fer públic que la Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona tenien la intenció d'ajudar econòmicament a la reconstrucció d'una localitat francesa afectada per la guerra, totes dues institucions començaren a rebre propostes per part de diverses poblacions interessades a ser les beneficiàries de les ajudes. Els pobles d'Arcy-Sur-Cure i de Haybes-Sur-Meuse enviaren una carta al president de la Mancomunitat Josep Puig i Cadafalch per oferir-se a rebre l'ajuda catalana. Tot i aquest suggeriment, aviat aparegué una localitat que s'alçà com la favorita per percebre l'ajuda. Aquesta població fou Belloy-en-Santerre. Desconeixem si el municipi de Belloy-en-Santerre es va adreçar a les institucions catalanes; el que sí que sabem és que la seva candidatura va sorgir des de Catalunya. Concretament, l'impulsor d'aquesta idea fou el Dr. Joan Solé i Pla, responsable del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans i membre destacat de la Unió Catalanista, qui en diverses converses i cartes enviades al president de la Mancomunitat manifestà que la millor aspirant per rebre l'esmentat auxili havia de ser aquesta petita vila del nord de França. Els arguments que esgrimí el doctor Solé per defensar la candidatura de Belloy-en-Santerre es resumien bàsicament en el fet que

aquest per ésser petit, conegudíssim i per haver estat pres únicament per la Legió i ésser on jauen més de cinquanta dels nostres²⁶.

Un factor a tenir en compte dins la participació dels voluntaris catalans en els combats a l'entorn d'aquella localitat fou la mort del combatent Camil

<http://diputatsmancomunitat.cat/mancomunitat/content/ingl%C3%A8s-i-folch-mart%C3%AD> (darrera consulta: 24-II-2020).

²⁵ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB): Reconstrucció d'una vileta francesa, en homenatge als voluntaris catalans en la Gran Guerra 1919-1922.

²⁶ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch. Carta Dr. Solé a Puig i Cadafalch.

Campanyà. Campanyà havia estat un activista important dins del moviment separatista català. Havia presidit la Joventut Catalanista de Barcelona i col·laborà en publicacions com *La Tralla* i *La Nació*. Exiliat a Santiago de Cuba, col·laborà en el periòdic *Fora Grillons*, del Grup Nacionalista Radical cubà. Tornat a Catalunya, en esclatar la Primera Guerra Mundial es declarà proserbi i aliadòfil, amb la convicció que una victòria d'aquest bàndol afavoriria la creació d'una Catalunya independent. Organitzà una oficina d'enrolament de voluntaris catalans als exèrcits aliats, i ell mateix anà al front el 1915, on fundà el periòdic *La Trinxera Catalana*²⁷.

Aquestes foren, per tant, les principals raons que portarien la Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona a acceptar la proposta que fos aquesta la vila escollida per rebre el suport econòmic. Com es pot comprovar en la carta anterior, la petita població recollia diversos factors que la menaven a ser la candidata ideal: indret amb molts danys, amb presència dels voluntaris catalans, amb la pèrdua d'una figura destacada del catalanisme com havia estat Camil Campanyà i, sobretot, perquè aquests havien tingut un comportament destacat en la seva defensa.

Tot i l'ampli suport a la iniciativa, no tothom la veié amb bons ulls. Alguns sectors mostraren oposició al projecte, especialment aquells vinculats a posicions germanòfiles o contràries a la política encetada per la Mancomunitat de cercar el reconeixement internacional a les aspiracions catalanes. En aquest sentit, defensaven que la neutralitat espanyola que s'havia adoptat durant la Gran Guerra s'havia de mantenir en la postguerra i, per tant, no era lícit mostrar cap suport als bàndols enfrontats. Si calia ajudar s'havia de fer en els dos sentits; així doncs, les propostes d'ajuda també s'havien de traslladar a les zones danyades d'Alemanya. Un exemple d'aquesta oposició fou la carta signada per José Llorc enviada al president Puig i Cadafalch el gener de 1919 en què mostrava desacord amb la futura adopció que es volia impulsar des de la Mancomunitat, així com criticava la hipocresia de la institució a l'hora de justificar el seu suport a França en virtut de la seva defensa en valors com la llibertat i la justícia:

La Mancomunitat de Cataluña ha dirigido al Ayuntamiento de Barcelona un oficio en el cual pide la cooperación de éste para solicitar al gobierno de Francia

²⁷ Pel que fa al cas, és molt interessant el que recull Alfonso González Quesada a l'article «La movilización de la lectura en España durante la I Guerra Mundial», a *Historia y Comunicación Social*, 19 (2014), pp. 15-31, en què exposa que amb la publicació «Campanyà esperava ganar adhesiones entre las autoridades militares y sus camaradas franceses. También pensaba incluir algún poema de Guimerà dedicado a los voluntarios, o de otro poeta de renombre», p. 21.

el permiso para que nuestra región pueda costear la reconstrucción de una aldea (...) conmemorando así el esfuerzo de algunos catalanes que recientemente dieron la sangre (...) por la causa de la libertad de los pueblos y de la justicia internacional (...). El que suscribe (...) protesta de tal resolución, por entender que ésta no es otra cosa que una lisonja a los vencedores o una equivocación. Los catalanes que han hecho la guerra bajo los pliegues de la bandera francesa (...) lo han hecho por su cuenta (...) siendo de lamentar la actitud de la Mancomunitat pues viene a dar a posteriori una sanción oficial a la conducta de dichos voluntarios.

¿Libertad? Pero ¿es que, por ventura, los voluntarios catalanes (...) han defendido la emancipación de Irlanda, India o Egipto embrutecidos por Gran Bretaña; de la Cataluña incorporada a Francia por el tratado de los Pirineos; ni si quiera de los españoles de Oran, maltratados por las autoridades francesas de Francia? ¿Justicia? Es esta la que obliga a padecer y morir de hambre a 80 millones de alemanes, que se tienen indefinidamente a prisioneros de guerra (...) que incorpora territorios (...). Creemos que es cristiano y humano que tal cosa, la reconstrucción, se haga, pero entendemos, que si la reconstrucción de una aldea en Francia o Bélgica, también se haga algo en favor de Alemania o Hungría. (...) propongo pues que la Mancomunitat que esta aldea sea erigida mediante una suscripción pública y voluntaria entre cuantos quieran participar en dicho proyecto...²⁸.

Malgrat aquestes oposicions, el projecte d'adopció seguí endavant. A partir de mitjan 1919 l'Ajuntament de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya decidiren treballar plegats i coordinar esforços amb la intenció de concretar l'ajuda que es volia enviar a França. D'aquesta manera es va crear el juny de 1919 un grup de treball integrat per regidors de totes dues institucions. Cadascuna d'elles aportaria dos membres i la seva tasca s'havia de concretar en portar a terme els acords referents a la reconstrucció d'una vila francesa, i la fixació definitiva de la quantitat a enviar. Per part de l'Ajuntament de Barcelona es designaren com a representants els regidors Xavier Gambús, Xavier Calderó i Noel Llopis; mentre que per la Mancomunitat van ser proposats els diputats Santiago Andreu, Albert de Quintana i Francesc Soler.

La primera reunió que celebrà aquesta comissió fou el 17 d'octubre de 1919 al Palau de la Generalitat. En aquesta trobada assistiren el president Puig i Cadafalch, els diputats Andreu, Soler i Quintana, i els regidors Gambús i Calderó. En aquesta reunió s'exposaren els criteris, els objectius i mitjans

²⁸ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch.

que havien de posar-se en pràctica i que havia de seguir la comissió. A pesar de la bona voluntat, no s'arribà a cap acord concret, llevat de designar el Sr. Calderó com a representant català a París al costat del govern francès per mirar de concretar la proposta catalana²⁹.

El nomenament de Xavier Calderó va ser immediatament traslladat el 28 d'octubre de 1919 per carta al govern francès, amb el propòsit de fer totes les gestions necessàries per obtenir les dades precises per fixar el lloc de l'emplaçament a reconstruir³⁰. D'aquesta manera tot semblava encaminat per cloure la proposta. Però, quan tot semblava a punt per tancar l'acord, una sèrie d'esdeveniments provocà que finalment l'ajuda no es concretés. La bona voluntat de la Mancomunitat no es va concertar en cap ajuda a Belloy-en-Santerre, mentre que sí que es va materialitzar per part de l'Ajuntament de Barcelona. Les causes, com veurem, foren diverses. D'una banda, tot i la voluntat de treballar plegats, la comissió mixta Mancomunitat i Ajuntament de Barcelona només es va reunir una vegada. Una situació que estigué en bona part marcada pel canvi de rumb que prengueren els esdeveniments, tant internament com internacionalment. Després de febrer de 1919 el centre del debat polític a Catalunya es va desplaçar cap a la qüestió social, amb mobilitzacions per part dels sindicats que derivaren en la convocatòria de la vaga de la Canadencia; i perquè la Societat de Nacions no va ser la quimera utòpica que els seus idealistes promotors i defensors pensaven.

Però el principal motiu de la no-concreció de la proposta va venir de les autoritats franceses, les quals cercaren distanciar-se de les aspiracions catalanes per no enemistar-se amb la monarquia espanyola.

L'ajuda no es concreta. La desaparició de la Mancomunitat en el projecte de reconstrucció de Belloy-en-Santerre i el fracàs de les seves gestions internacionals

Malgrat els requeriments que es feren des de Catalunya a les autoritats franceses perquè concretessin quina ajuda volien i com s'havia de realitzar, el govern de París sempre demorava la resposta. Més enllà de bones paraules i d'argumentar que s'estaven estudiant les fórmules pertinents per decidir quina localitat rebria l'ajuda i com s'havia de traslladar, en cap cas no es va produir una proposta clara en relació amb la proposició catalana. Aquesta situació portaria el parlamentari Emmanuel Brousse, ja com a membre del govern francès, com

²⁹ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB): Reconstrucció d'una villeta francesa, en homenatge als voluntaris catalans en la Gran Guerra 1919-1922.

³⁰ *Ibidem*.

a sotssecretari d'Estat, a dirigir-se el 20 de maig de 1920 als responsables del ministeri de Regions Alliberades amb la intenció d'esbrinar els motius de la no-concreció del projecte. La resposta del govern francès fou clara. Després de fer un repàs exhaustiu dels orígens del projecte, s'esmentava que una vegada les autoritats franceses haguessin proposat la localitat d'Itancourt, les autoritats catalanes no havien donat resposta i, per tant, seguien esperant una proposició, conscients que la millor candidatura era la vila de Belloy-en-Santerre: «m'ha assenyalat amablement el desig expressat per la Mancomunitat de Catalunya a Barcelona per reconstruir el poble de Belloy a Santerre. Tinc l'honor d'informar que el meu departament es va posar en contacte amb la Mancomunitat de Catalunya el 7 de febrer de 1919, a través del ministre de l'Interior. Aquesta agrupació va manifestar la intenció de reconstruir un poble del front francès preferiblement situat a la regió on van lluitar els catalans. Va ser contestada, el 17 de març de 1919, per carta d'agraïment al president de la Mancomunitat, indicant que el president del Consell de Ministres de Guerra estava millor ubicat que el ministre de les Regions Alliberades per indicar la regió en què els catalans van participar en la guerra. L'enviament esmentat també va donar algunes idees orientadores sobre la modalitat sota la qual es podria manifestar la voluntat caritativa de l'Assemblea Catalana. Aquestes indicacions van ser especificades per un nou enviament del 10 d'abril de 1919, pel qual el Sr. Lebrun es va proposar designar una ciutat o un poble arruïnat per la generositat dels habitants de Barcelona. El 11 de novembre de 1919, el gabinet del ministeri de la Guerra comunicà al Ministre de Regions Alliberades una nova carta de la Mancomunitat de Catalunya, demanant la designació d'una vila a socórrer, i acreditant com a delegat a França de M. Xavier Calderó, conseller de l'Ajuntament de Barcelona. Diverses intervencions amb el Ministeri de Guerra no van obtenir resultats pel que fa als detalls de la regió on van lluitar els catalans, (...) el Sr. Calderó va visitar el ministeri de Regions Alliberades el 9 de desembre, i sol·licità si la localitat d'Itancourt (Aisne) qui havia demanat directament a la Mancomunitat beneficiar-se de l'ajuda de Barcelona podia ser designada. El prefecte de l'Aisne va ser consultat l'11 de desembre de 1919, rebent resposta el 17 de desembre, tot dient que la localitat d'Itancourt era molt digna de ser adoptada. Aquesta resposta va ser trasllada al Sr. Calderó per carta el 24 de desembre de 1919. Des d'aleshores no ha arribat cap resposta a aquesta comunicació, però en cap moment s'ha informat al Ministeri de les Regions Alliberades que la Mancomunitat de Catalunya té la intenció de reconstruir el poble de Belloy en Santerre. Vull afegir que sempre estic disposat a guiar i assessorar l'Assemblea de Catalunya en la realització de les seves generoses intencions, i a procurar les facilitats que calgui...³¹»

La resposta del representant del govern francès posava en evidència la manca de claredat de les dues parts a l'hora de concretar l'ofertament. Un any després de l'oferta catalana, el govern de França continuava gestionant la petició; i, per la seva banda, les autoritats catalanes continuaven sense posar-se d'acord a l'hora de concretar que la seva proposta, tal com ja havia manifestat el Dr. Solé i Pla en alguna ocasió, havia de dirigir-se cap a la vila de Belloy-en-Santerre. Aquesta descoordinació estigué vinculada principalment al distanciament progressiu del govern de París cap a la proposta catalana, la qual, tal com hem subratllat, tenia també la finalitat d'internacionalitzar el plet català.

La internacionalització del litigi català tingué els moments més àlgids des de la fi de 1918. Aleshores la Lliga Regionalista pressionava el govern de Madrid para assolir l'autonomia, i al mateix temps es dedicava a presentar el problema català davant els vencedors de la guerra. El novembre de 1918 Cambó envià a París el seu segon, Duran i Ventosa, per intentar entrevistar-se amb el president francès Clemenceau i el nord-americà Wilson.

Paral·lelament, el govern de Madrid encapçalat per Romanones començà a moure fils per impedir que Catalunya tingués presència internacional. El nou govern va decidir contrarestar l'activitat catalana a París enviant-hi el desembre de 1918 el mateix Romanones per entrevistar-se amb els presidents francès i nord-americà. De la seva entrevista, celebrada el 20 de desembre de 1918, aconseguí el suport dels països aliats a la monarquia espanyola i la neutralitat nord-americana en relació amb la qüestió catalana, contrarestant d'aquesta manera els moviments diplomàtics de la Lliga. Tancada la via wilsoniana a les aspiracions lligaires, només els quedava el pacte, però la vaga de l'empresa elèctrica canadenca el febrer-març del 1919, que esdevingué una vaga general, frenà bruscament el procés reivindicador regionalista.

Els intents d'altres sectors catalanistes només obtingueren del president francès una resposta: «Pas d'histoires, Messieurs». La diplomàcia francesa fins i tot recomanà a Cambó que no viatgés a París per defensar el projecte català. L'ambaixada espanyola de París, representada per Quiñones de León, bloquejà qualsevol iniciativa impulsada des de Catalunya d'entrevistar-se amb representants francesos o nord-americans. Finalment, aconseguí garanties per part del govern francès que la qüestió catalana no seria tractada a la conferència de Pau i la propaganda separatista seria bloquejada a París. L'agost de 1919, la monarquia espanyola ingressava a la Societat de Nacions, etzibant així un cop definitiu a les esperances catalanistes de tenir presència a la conferència de Pau³².

³¹ Ibidem.

Això provocà més d'una tensió entre les autoritats espanyoles i les catalanes. Les males relacions es van fer evidents amb la visita que s'organitzà al mariscal Joffre, heroi de la Gran Guerra i originari de la localitat rossellonesa de Ribesaltes, qui va ser convidat per les autoritats catalanes a visitar Barcelona el maig de 1920. La seva visita va provocar un conflicte entre les autoritats catalanes i les de Madrid, atès que les darreres acabaren imposant l'agenda de la trobada, exigint que el militar francès passés primer per la capital espanyola. La visita es va tancar a Barcelona, on el mariscal Joffre va presidir els Jocs Florals d'aquell any, un acte que va desembocar en una manifestació catalanista que va comportar incidents destacats entre els manifestants i les forces d'ordre públic: quan aquestes carregaren contra els assistents, els manifestants començaren a cridar «Visca Catalunya lliure!» i interpretaren *Els segadors*³³.

Com a conseqüència, el govern francès no mostrà gaire interès en el fet que un govern regional amb aspiracions autonòmiques que cercava el reconeixement internacional l'utilitzés per a les seves aspiracions.

La manca de col·laboració va portar la Mancomunitat a abandonar el projecte perquè fos assumit per l'Ajuntament de Barcelona. El govern català decidí participar en altres iniciatives, com ara la reconstrucció de la Universitat belga de Lovaina, destruïda durant la guerra, que rebé una donació de llibres catalans de la Mancomunitat. Finalment, el 19 de febrer de 1920 el consell de la Mancomunitat, atesos els impediments que es presentaven per a realitzar l'acord de reconstruir un poble francès devastat per la guerra, acordà contribuir amb 1.000 pessetes a la subscripció oberta a França per a la restauració de la catedral de Reims³⁴.

L'aportació econòmica per a la reconstrucció de la vila de Belloy-en-Santerre va ser finalment assumida per l'Ajuntament de Barcelona. El consistori va fer efectiva una donació de 500.000 francs que serví per reparar bona part dels danys comptabilitzats a la localitat francesa. L'impuls del projecte es produí a través d'una comissió de treball que s'organitzà dins del mateix consistori.

³² Per aquest apartat, relacionat amb les maniobres del catalanisme polític per internacionalitzar el procés català i les maniobres per bloquejar-lo del govern espanyol, hem seguit com a treball de referència la tesi de X. M. Núñez Seixas: *El problema de las nacionalidades en la Europa de entreguerras: el congreso de Nacionalidades Europeas (1925-1938)*, European University Institute, Florència:1992, pp. 594-602; publicada a posteriori a X. M. Núñez Seixas: *Internacionalitzant el nacionalisme: el catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa (1914-1936)*, Afers/PUV, Catarroja-València:2010.

³³ En relació amb la visita a Catalunya del mariscal Joffre i dels fets que es produïren, vegeu: A. Balcells, E. Pujol i J. Sabater: *La Mancomunitat...*, op. cit., pp. 190-194; J. Safont: «La visita del mariscal Joffre a Barcelona», *L'Avenc*, 392 (2013).

³⁴ A. Balcells, E. Pujol i J. Sabater: *La Mancomunitat...*, op. cit., p. 133.

Aquesta comissió estava integrada pels regidors Pere Domènech Serriñana, Antoni Salvador Castells i Enric Quirós Jordán³⁵. Precisament el darrer³⁶, membre de l'Acadèmia Francesa de Barcelona, realitzà els últims contactes amb el govern francès per concretar la donació. A través del cònsol francès a Barcelona, M. Filippi, es reprengueren els contactes entre el Ministeri de Regions Alliberades i l'Ajuntament, que havien quedat interromputs per l'abandonament del projecte per part de la Mancomunitat. Després d'uns primers moments on semblava que l'acord es trobava en serioses dificultats, finalment s'aconseguí redreçar mercès a uns contactes que van servir per impulsar la proposta i perquè el municipi de Belloy-en-Santerre enviés la documentació necessària que permetés rebre l'ajuda³⁷.

Aquesta donació es feu efectiva l'any 1923. El fet que fos finalment l'ajuntament barceloní qui assumís el projecte provocà crítiques de diversos sectors vinculats al govern de la Mancomunitat. El principal impulsor d'aquesta protesta fou el diputat Albert de Quintana i de León³⁸, qui expressà desacord davant la decisió del govern català de desentendre's del projecte. Així ho manifestà en una carta enviada el 23 de maig de 1923 al president Puig i Cadafalch: «Llegeixo avui amb estranyesa que l'Ajuntament de Barcelona ha lliurat al cònsol de França 500.000 francs per a la reconstrucció d'un poble francès. I la meua estranyesa ve de recordar que havíem format una Comissió Mixta de diputats de Catalunya i regidors de Barcelona per tal de realitzar conjuntament l'obra d'homenatge a França després de la victòria. Aquella comissió que sols es reuní un dia no ha sigut pas dissolta, que jo sàpiga, ni res ha motivat que l'Ajuntament prenguéss, sense l'ajut de la Mancomunitat una iniciativa particular com la realitzada ahir.

³⁵ Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (AHDB): Reconstrucció d'una vileta francesa, en homenatge als voluntaris catalans en la Gran Guerra 1919-1922, *Gaceta Municipal de Barcelona* (6-IV-1922).

³⁶ Enric Bernals de Quirós Jordán (1881-Barcelona 1964). Propietari de Transportes Quirós y de Vinyeta, Quirós, SRC, membre de l'Institut de Reformes Socials i oficial de l'Acadèmia Francesa i regidor distr. 2, 1922, 1930; C. Cañellas i Rosa Toran: *Els governs de la ciutat de Barcelona (1875-1930): eleccions, partits i regidors*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona:2014.

³⁷ Agraïm a Felip Solé que ens hagi proporcionat còpia dels documents que mostren les gestions fetes des del consolat francès de Barcelona i les autoritats regionals i ministerials franceses que serviren per desencallar la proposta d'ajuda de l'Ajuntament de Barcelona.

³⁸ Albert de Quintana i de León (Torroella de Montgrí, el Baix Empordà, 1890-Madrid, 19 de juny de 1932) fou un advocat i polític republicà. Llicenciat en dret, començà a treballar de passant de Pere Coromines i Montanya, qui el va convèncer per afiliar-se a la UFNR i col·laborà al seu òrgan, *El Poble Català*, tot i que el 1912 donà suport puntualment al reformisme de Melquíades Álvarez. Després s'afilià al Partit Republicà Català, i amb aquest partit fou escollit diputat provincial per Girona el 1918 i el 1921.

» Això em recorda les nostres darreres converses sobre aquest afer i m'explico menys encara que els obstacles que per l'Ambaixada espanyola a París es posaven a la nostra iniciativa hagin facilitat la de l'Ajuntament de Barcelona que és allò mateix (...) que nosaltres ens havíem proposat.

» Com tinc un interès vivíssim en què aquell acord que va prendre per una meua proposició en l'Assemblea primera no quedi oblidat ni es redueixi a una fosca col·laboració a l'obra d'altri, resultant que una ciutat catalana, àdhuc sigui Barcelona, hagi fet més que Catalunya en homenatge a França, li prego vegi si hi ha possibilitat de realitzar quelcom (insisteixo idea homenatge al soldat català desconegut) que ens deixi en el lloc que ens correspon...»³⁹

La resposta de Puig i Cadafalch es produí també per carta el 19 de juny de 1923, en la qual, sense entrar en detalls, posaria en evidència les dificultats que havien trobat per part de factors externs que havien impedit concretar la proposta: «però sobre aquest afer vos crec ben enterat del que nosaltres havem fet i intentat fins allí on havem pogut. Vàrem fer nosaltres l'oferta a qui la havíem de fer i en resposta no havem rebut sinó desaires. El que l'Ajuntament hagi fet el que ha fet no té significació que havia tingut si ho hagués fet la Mancomunitat que representa tot Catalunya que ha de sentir-se molesta pel desaire rebut en aquest afer...»⁴⁰

Aquestes contrarietats provenien de les autoritats franceses, a les quals retreia els menyspreus; i del govern espanyol, quan exposava que l'actuació de l'ajuntament hauria tingut una altra transcendència si l'hagués liderat la Mancomunitat. Quedava clar, doncs, que la proposta d'ajudar la vila de Belloy-en-Santerre havia estat boicotejada pel govern francès i l'espanyol perquè no s'utilitzés com a propaganda per les autoritats catalanes per a internacionalitzar les seves reivindicacions. I es deixava l'afer en mans de l'Ajuntament de Barcelona com un acte solidari entre municipis.

L'acte oficial de lliurament del donatiu a les autoritats franceses tingué lloc el 22 de maig de 1923. L'entrega es realitzà al saló del Consell de Cent de l'Ajuntament de Barcelona: l'alcalde de Barcelona, el marquès d'Alèlla, lliurà el donatiu al cònsol general de França, M. Filippi, i a l'alcalde de Belloy-en-Santerre. A l'acte també assistí una destacada representació de la colònia francesa instal·lada a la capital catalana⁴¹.

³⁹ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons ANC1-737 / Josep Puig i Cadafalch.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ «El alcalde de Barcelona, en nombre de la Ciudad, entrega al cònsul de Francia un cheque de 500.000 francos», *El Diluvio* (25-V-1923), p. 14. La premsa francesa, d'altra banda, també es va fer ressò d'aquest acte: «A Barcelone. Pour les regions françaises dévastées par la guerre», *L'Indépendant* (23-V-1923); «La ville de Barcelone participe à la reconstruction d'un village

Com a agraïment al donatiu, el president del consell i ministre d'Affers Estrangers del govern francès, M. Poncaire, envià una carta a l'Ajuntament de Barcelona, la qual, entre altres coses, deia: «El cònsol general de França a Barcelona ens comunica que us heu servit de lliurar-li un xec de 500.000 francs, import del crèdit votat per la Municipalitat de Barcelona (...) per la restauració del poble francès de Belloy-en-Santerre. Us prego (...) que accepteu el meu agraïment i el del Govern de la república per aquest magnífic donatiu...»⁴²

L'acte de lliurament de la donació es traslladà a la mateixa vila de Belloy-en-Santerre, on una comissió de l'Ajuntament de Barcelona es va desplaçar el juliol de 1923. La jornada va servir perquè les autoritats municipals i veïns de la petita vila agraïssin a les autoritats barcelonines la donació. Uns diners que serviren per a la reconstrucció de l'alcaldia i l'església, i per a la instal·lació d'una xarxa d'aigua potable i electricitat.

L'agraïment de Belloy-en-Santerre a Catalunya i Barcelona fou molt gran. No debades, decidiren posar els noms de Catalunya i Barcelona als seus principals carrers. Una mostra de solidaritat que fou molt ben rebuda per aquesta població, tot i desconèixer les dificultats que hi hagueren al darrere, així com l'intent que realitzaren les autoritats de la Mancomunitat de Catalunya de mostrar el plet català a través de la seva vila. Un propòsit que va ser boicotejat tant per les autoritats franceses com espanyoles.

Aquesta relació de col·laboració es mantingué durant molts anys, atès que entre 1927 i 1928, ja en plena dictadura del general Primo de Rivera, el mateix Ajuntament de Barcelona participà en la inauguració d'un monument dedicat als morts de la Gran Guerra⁴³ i subvencionà amb 20.000 francs la construcció de l'església de Belloy, així com el padrinatge de la campana de l'esmentada església, la qual rebé el nom de la capital catalana⁴⁴.

D'altra banda, el febrer de 1940, l'Ajuntament de Belloy-en-Santerre va votar per unanimitat lliurar una donació de 14.698 francs per col·laborar en

francès», *La Croix* (12-IV-1923). La relació dels convidats que assistiren a la recepció, així com altres dades relatives a la jornada, es conserva a: Entre de l'Ajut de l'Ajuntament per a la reconstrucció del poble francès de Belloy-en-Santerre, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona: Fons AMCB1-001 Ajuntament de Barcelona.

⁴² «Agraïment del govern francès per la reconstrucció del poble Belloy-en-Santerre», *La Publicitat* (19-VI-1923), p. 5.

⁴³ Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona: Fons AMCB1-001 Ajuntament de Barcelona. La visita se celebrà el 17 de juliol de 1927. La comitiva barcelonina va ser encapçalada per l'alcalde el baró de Viver.

⁴⁴ *Gaceta Municipal de Barcelona* (24-X-1927); «Cérémonie franco-espagnole», *La Croix* (26-IX-1928).

la reconstrucció de danys ocasionats per la guerra i alleugerir la pobresa que patien els barcelonins durant els anys de postguerra⁴⁵.

Belloy-en-Santerre: d'intent d'actuació nacional a gestió local

El context del final de la Gran Guerra (1914-1918) va coincidir amb el moment més àlgid de reivindicació del catalanisme polític per assolir que Catalunya fos reconeguda com a subjecte polític. Les principals forces polítiques del període es van mobilitzar a nivell intern per aconseguir un estatut d'autonomia per a Catalunya. Aquesta reivindicació també es va traslladar a l'àmbit internacional tot aprofitant que el final del conflicte mundial va venir acompanyat de la proposta del president Wilson dels Estats Units d'Amèrica de reconèixer les minories nacionals europees. Una de les fórmules que cercaren les autoritats catalanes vinculades a la Mancomunitat de Catalunya per aconseguir la visibilitat internacional de les reclamacions catalanistes fou participar en la reconstrucció de la localitat de Belloy-en-Santerre, molt danyada per la guerra. L'elecció d'aquesta localitat, a part de qüestions simbòliques relacionades amb la participació de voluntaris catalans en la defensa de la ciutat davant l'avenç de les tropes alemanyes durant la batalla del Somme, tingué un aspecte clarament propagandístic en voler, per part de les autoritats catalanes, utilitzar aquell municipi per als seus interessos propagandístics.

L'ofertament d'ajuda va ser coordinat per la Mancomunitat de Catalunya, sota la presidència de Josep Puig i Cadafalch, i per l'Ajuntament de Barcelona. Les pressions espanyoles i les reticències de les autoritats franceses d'acceptar l'ajuda catalana per por que fos utilitzada propagandísticament provocaren que l'ofertament econòmic que havia de servir per reconstruir la vila de Belloy-en-Santerre no s'acabés de concretar. Les pressions internes i sobretot la tasca de la diplomàcia espanyola aconseguiren que les autoritats franceses no acceptessin el suport econòmic de la Mancomunitat de Catalunya. Tot plegat portà la Mancomunitat a apartar-se del projecte, el qual va ser encapçalat pel consistori de Barcelona, responsable de concretar l'ajuda. La proposta d'ajudar la vila de Belloy-en-Santerre fou boicotejada pels governs francès i espanyol amb l'objectiu que aquesta no s'utilitzés com a propaganda per internacionalitzar les reivindicacions catalanes. Es deixava, doncs, l'afer en mans de l'Ajuntament de Barcelona com un acte solidari que consolidà una relació entre els dos municipis que anà molt més enllà dels fets vinculats a la Gran Guerra.

⁴⁵ *La Vanguardia Española* (8-II-1940), p. 4.